

OSMANLI ARAŞTIRMALARI
XXIV

NeŐir Heyeti - Editorial Board

Halil İNALCIK - İsmail E. ERŪNSAL

Heath W. LOWRY - Feridun EMECEN

Klaus KREISER

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
XXIV

İstanbul - 2004

HOLLANDA'DA BULUNAN TÜRKÇE YAZMA KİTAPLARIN KATALOGLANMASI PROJESİ: CİLT 1-2 ÜZERİNE

*Hatice AYNUR**

Türkiye dışında -özellikle Avrupa ülkelerinde- bulunan Türkçe yazma kitapların kataloglarının hazırlanması ve kitap halinde yayınlanmasının tarihi oldukça eskidir¹. Bu kataloglar arasında 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında yayınlananlar bu türün en iyi örnekleri olarak kabul edilmektedir². Ancak 1957 yılında bir proje çerçevesinde hazırlanmaya başlanan ve ilk cildi 1968 yılında yayınlanan Alman kataloglarına kadar Avrupa'da hazırlanan katalogların kalitesinde ve sayısında bir düşüş olduğu görülmektedir. Almanya'nın çeşitli kütüphanelerinde bulunan Türkçe yazma kitapların 7 cilt olarak yayınlanan katalogları bir yazma eser kataloğunun nasıl hazırlanması gerektiğine güzel bir örnek olmuştur³.

1575 yılında kurulan Leiden Üniversitesi'nin kütüphanesinin kuruluş tarihi 1587'dir. Kütüphaneye ilk Doğu yazmaları (Arapça, Farsça, Türkçe) 17. yüzyılın başlarında girmiştir. Leiden Üniversitesi'nin dört ünlü Şarkiyatçı aka-

* Yıldız Teknik Üniversitesi

1 Türkiye dışındaki Türkçe yazmaların kataloglarının 1973 yılına kadarki bir dökümü için bk. A. Turgut Kut, "Türkçe yazma eserler katalogları repertuarı," *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* (1972): 183-240.

2 Avrupa kütüphanelerinde bulunan Arapça, Farsça, Türkçe yazmaların katalogları 19. yüzyılın büyük oryantalistleri tarafından hazırlanmıştır. Bu kataloglar bugün bile değerlerinden bir şey kaybetmeden temel başvuru kaynakları olma işlevlerini sürdürmektedirler.

3 Bu katalogların bir değerlendirmesi için bkz. Eleazar Birnbaum, "Verzeichnis der Orientalishchen handschriften in Deutschland," *Journal of the Royal Asiatic Society*, 1 (1971): 75-7; "Turkish manuscripts: cataloguing since 1960 and manuscripts still uncatalogued part 1: The Berlin catalogue," *Journal of the American Oriental Society* 103.2 (1983): 413-20.

demisyeni sayesinde 17. ve 18. yüzyıllarda kütüphane koleksiyonuna çok önemli ve değerli yazma eserler gelmiştir. Josephus Justus Scalier (1540-1609), Jacobus Golius (1596-1667), Jan Jacob Schultens (1716-1778) ve Levinus Warner (1619-1665) Leiden'in ünlü Doğu yazmaları koleksiyonunun kurucularıdır. Bunların arasında Warner'in katkısının büyüklüğü, üniversite kütüphanesinin Doğu Yazmaları Bölümü'ne adının verilmesiyle tescillenmiştir (Legatum Warnerianum). 19. ve 20. yüzyılda kitapların kütüphaneye gelme şekilleri değişmiş ve yazmalar artık bu işe gönül vermiş, bilinçli tercihler yapan insanlar tarafından toplanmamaya başlanmıştır. Bunun elbette çok çeşitli nedenleri vardır. Jan Schmidt'in hazırladığı katalogda yer alan bilgiler bu nedenleri görme ve anlama konusunda bize pekçok ipucu vermektedir.

Hollanda'da bulunan Türkçe yazma kitapların kataloğunun hazırlanmasının tarihi oldukça eski olup son katalog ise 1877 yılında yayınlanmıştır⁴. Dr. Witkam'ın 1. cildin önsözünde belirttiği üzere, 1877 kataloğunun dilinin Latince olması, bibliyografya ve filoloji çalışmalarındaki gelişmelerin bu katalogun hazırlandığı 1851-1877 yıllarının çok ötesine geçmesi ve koleksiyonun düzenli bir şekilde genişlemesi yeni bir katalogun hazırlanma gereksinimini ortaya çıkarmıştır⁵. Bu gereksinim doğrultusunda Dr. Jan Schmidt tarafından hazırlanan ve 2000-2002 yıllarında 2 cilt olarak yayınlanan katalog, gerek Avrupa'da gerekse dünyada Türkçe yazma eser kataloglama çalışmalarının bugün vardığı noktaya yetkin bir örnektir⁶.

Gelibolulu Âlî'nin *Künhü'l-ahbâr*'ı üzerine yaptığı çalışmayla 1992 yılında doktor ünvanını alan ve bir süre Manchester Üniversitesi'nin Department

4 Örneğin, Leiden Üniversitesi Doğu Dilleri ve Matematik Profesörü Jacop Golius (1596-1667), Osmanlı coğrafyasında bulunduğu sırada üniversitenin kütüphanesi için çoğu Arapça olan 211 kitabı toplamış ve bu kitaplarla ilgili hazırladığı katalog 1641 yılında yayımlanmıştır. Bk. *Catalogue of Turkish manuscripts in the Library of Leiden University and other collections in the Netherlands: comprising the acquisitions of Turkish manuscripts in the seventeenth and eighteenth centuries*, Compiled by Jan Schmidt, Preface Jan Just Witkam, c. 1 (Leiden: Legatum Warnerianum in Leiden University Library, 2000), 1.

5 Witkam, a.g.e., I, iii.

6 *Catalogue of Turkish manuscripts in the Library of Leiden University and other collections in the Netherlands. c. 1, Comprising the acquisitions of Turkish manuscripts in the seventeenth and eighteenth centuries; c. 2, Comprising the acquisitions of Turkish manuscripts in Leiden University Library between 1800-1970*, Compiled by Jan Schmidt, Preface Jan Just Witkam, 2c. Leiden: Legatum Warnerianum in Leiden University Library, 2000-02. xv,641; xiii,785s.

of Middle Eastern Studies bölümünde hoca ve aynı üniversitenin John Rylands Üniversite Kütüphanesi'nde araştırmacı ve katalogcu olarak çalışan Jan Schmidt, şu anda Leiden Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki Türkçe yazma eserlerin kataloglanması görevini yürütmektedir⁷.

Dört cilt olarak hazırlanması planlanan Türkçe yazmaların kataloğunun birinci cildi Leiden Üniversitesi Kütüphanesi'ne 17. ve 18. yüzyıllarda gelen kitapları, ikinci cildi ise 1800-1970 yılları arasında gelen kitapların kataloğunu içermektedir. Hazırlanmakta olan üçüncü ciltte Leiden Üniversitesi Kütüphanesi'nin Doğu Yazmaları Bölümü'ne 1970-2003 arası dahil olan kitapların, dördüncü ciltte aynı kütüphanenin başka bölümlerindeki yazmalar ile Hollanda'nın diğer kütüphanelerinde bulunan Türkçe yazmaların yer alması planlanmaktadır.

Yayınlanmış her iki cildin alt başlığından da anlaşılacağı üzere katalog, kitapların kütüphaneye geliş sırasına göre düzenlenmiştir. Böylece okuyucuya Leiden koleksiyonunun oluşum tarihini görme ve değerlendirme fırsatı verilmiştir. Tarihî bilgilerle desteklenen bu düzenlemede, her bir künyenin gerek fiziksel gerekse içerik olarak ayrıntılı şekilde ele alınması, yazar ve eserlerle ilgili diğer kaynaklara gönderme yapılması araştırmacıya katalogda iki paralel okuma ve inceleme yapmak imkanını sunmaktadır. Diğer bir deyişle sadece, koleksiyonda hangi Türkçe yazma eserler var diye bir okuma yapma imkanı olduğu gibi Hollanda-Osmanlı ilişkilerinin kültürel boyutunu, özellikle çeşitli nedenlerle Osmanlı coğrafyasına gelmiş Hollandalıların kimliklerini, hangi kitaplar aracılığıyla Osmanlı'yı tanıma, öğrenme ve anlama çabasına girdiklerini ve önceliklerini görerek okuma yapmak da mümkün olmaktadır.

Kataloğun beş bölümden oluşan birinci cildinde 266, on dokuz bölümden oluşan ikinci cildinde ise 345 eser tanıtılmaktadır⁸. Kitapların bibliyografik

7 Temel olarak Osmanlı tarihi ve edebiyatıyla ilgilenen Dr. Schmidt'in geniş ilgi alanını gösteren makaleleri için bk. *The joys of philology: studies in Ottoman literature, history and orientalism (1500-1923)*, c.1 *Poetry, historiography, biography and autobiography*; c.2 *Orientalists, travellers and merchants in the Ottoman Empire, political relations between Europe and the Porte*, 2c. (İstanbul: The ISIS Press, 2002), 286; 566s.

8 Aslında bu rakamlar katalogdaki eserlerin tam sayısını vermemektedir. Bilindiği üzere bir yazma eser cildinin içinde birden çok eser bulunması mümkündür. Ayrıca bu katalogta yukarıda belirtildiği gibi hem müstakil eserler, hem de diğer bir dilde yazılmış eserlerde yer alan cümle ve paragraflar da kataloglandığı için toplam ne kadar kitabın

künyesinde yer alan bilgiler bu tür çalışmalarda olması gerektiği şekildedir⁹. Bu kataloğu benzerlerinden ayıran iki önemli özelliğini bilhassa belirtmek gerekir. Bunlardan birincisi; koleksiyonda yer alan diğer dillerdeki yazmalarda bulunan Türkçe cümle, paragraf, sayfa ve benzeri her tür anlamlı bilginin ve notun tek tek katalogda gösterilmesidir¹⁰. Bugüne kadar yapılan kataloglama çalışmalarının hemen hepsinde kitaplar önce yazıldıkları dile göre tasnif edilmekte ve kitapta yer alan diğer bir dile ait bilgi çok önemli olmadıkça değerlendirilmemektedir. Bundan dolayı bir yazmada başka bir dilde yazılı olan ne olduğunun bilinmesi tesadüflere bağlı kalmaktadır. Dr. Schmidt'in uygulaması sayesinde ise Leiden Üniversitesi'nde bulunan yazmalardaki Türkçe yazılı her şey bilinir ve görünür hale gelmektedir.

Katalogun ikinci özelliği ise, bir yazma eserde yer alan bütün bilgilerin bibliyografik künyede yer almasıdır. Özellikle birden çok eserin, konunun yer aldığı mecmu'alarındaki bilgilerin tek tek verilmesi araştırmacılar için büyük kolaylık sağlamaktadır. Örneğin, Divanı üzerinde çalıştığım İsfendiyaroğlu Kasım (XV. yüzyıl) hakkında tezkirelerde ve diğer kaynaklarda çok az bilgiye ulaşabilmişim. Ancak The Warner Collection'un Or.285'nolu yazmasında yer alan mektuplar hakkında yapılan ayrıntılı tanımlama; İsfendiyaroğlu Kasım ile II. Murad arasındaki yazışmalara ulaşmamı sağladı (I,52). Yine aynı şekilde yazmalarda bulunan kitap sahipleri ve okuyucularına ait notların katalogda yer

tanıtımının yapıldığının tespit edilmesi mümkün olmamaktadır. Ciltlerin bölümleri ve içerdikleri kitap sayısı şöyledir: c.1 The Golius Collection: 21, The Scaliger Collection: 9, The Warner Collection: 208, Various Acquisitions of the 17th and 18th Centuries: 3, The Schultens Collection: 25; c.2 Early 19th-century acquisitions: 19, The Testa Collection, part I: 8, The Library of L. A. Schöder Steinmetz: 1, The Testa Collection, part II: 20, The Library of J. H.G. Wolters: 1, The Van der Palm Collection: 8, Some mid 19th-century acquisitions: 3, The Van Voorst Collection: 4, Acquisitions of the 1860s and 1870s: 6, The Royal Library at The Hague: 4, The collection Rijksinstellig: 2, Acquisitions of the 1880s: 9, The Warner Collection: 1, The Kramp Collection: 6, Acquisitions of the 1920s: 6, Acquisitions of the 1930s: 8, Acquisitions of the 1940s: 15, Acquisitions of the 1950s:18, Acquisitions of the 1960s: 207.

9 Ramazan Şeşen, "Türkiye'de yazma koleksiyonları ve bunların kataloglarının neşredilmesi," *İÜEF Tarih Dergisi: Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı*, yıl 1984-94, s.35 (1994): 31-2'de sözü edilen üç tür bibliyografik künye verme (muhtasar, ayrıntılı ve orta) açısından baktığımızda burada ayrıntılı bibliyografik künye vermenin tercih edildiği görülür.

10 Jan Just Witkam, birinci ciltteki önsözünde bunun ilk kez yapıldığına dikkat çekmektedir.

alması Osmanlı dönemi gündelik hayatı ile insanına dair bilgilerimizin zenginleşmesini sağlamaktadır. Ayrıca bir yazma eserin varsa başka nüshalarının gösterilmesi, tek nüsha olup olmadığının belirtilmesi, hatta konuyla ilgili yapılan son çalışmaların eklenmesi dikkat çekicidir. Teknolojinin sunduğu olanakları en iyi şekilde kullanılarak çok sayıda yazmadan örnek sayfa verilmesi kataloğu görsel bakımdan zenginleştirdiği gibi okuyucunun farklı yazmaların yazı cinsi, süslemesi ve cildi hakkında fikir sahibi olmasını sağlamaktadır.

Her bir ciltte ikişer dizin yer almaktadır. İlk dizin genel olup metinde geçen her tür kişi, yer ve eser adını bir arada vermekte, böylece araştırmacıya büyük kolaylık sağlamaktadır. İkinci dizin ise Arap harfli kitap adları dizinidir. Bu tür kataloglarda çoğunlukla yazar, çeviren adı, kitap adı, müstensih adı, müellif hattı eserler, istinsah tarihleri, istinsah yerleriyle ilgili ayrı ayrı dizin hazırlama eğilimi vardır. Bunlardan müellif hattı eserler ve istinsah tarihleri dizini bir koleksiyondaki en eski tarihli ve tek nüsha eserleri topluca görme imkanını sunmakta ve koleksiyonun değerini ortaya koymaktadır. Leiden Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki müellif hattı, tek nüsha ya da nüshası nadir olan eserler ise ya her bir koleksiyonla ilgili verilen tanıtıcı bilgide ya da yazmayla ilgili bibliyografik bilgi verilirken anlatılmakla birlikte yeterli olmamaktadır. Bundan dolayı müellif hatlı eserler ile istinsah tarihi dizini olması hem koleksiyonun değerini ortaya koyacak, hem de araştırmacıya ilk anda bilgi vermesi bakımından yararlı olacaktır. 2 cilt boyunca az sayıda göze çarpan dizgi yanlışları çalışmanın boyutu göz önüne alındığında önemsiz kalmaktadır.

Yazma eser katalogları genellikle baştan sona okunmayan, lazım oldukça baş vurulan eserlerdir. Ancak kimi kataloglar vardır ki okuyucuya, diğer bir deyişle meraklısına kendini baştan sona okutur. Hiç umulmayan, beklenilmeyen kişilerin, kitapların ve bilgilerin kapısını açar. Dr. Jan Schmidt tarafından büyük bir özveri, sabır, dikkat ve bilgi birikimiyle hazırlanan bu 2 ciltlik katalog da kendini baştan sona okutmaktadır.

Darısı diğer Türkçe yazmaların başına!